

Kongl. Maj:t's Befallningshafwande

i

Elfsborgs Län

till Kongl. Maj:t afgifne

Fem Års Berättelse

År 1822.

SEDERSTRÖM,
tryckt i Marquardska Boktryckeriet 1823.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafwande uti Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t afgifne Fem Års Berättelse År 1822.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

Kongl. Maj:t's Befallningshafwande

i

Elfsborgs Län

till Kongl. Maj:t afgifne

Fem Års Berättelse

År 1822.

SEDERSTRÖM,
tryckt i Marquardska Boktryckeriet 1823.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
Länets allmänna Beskaffenhet.....	3.
Inwånare.....	4.
Folkmängden.....	4.
Folkets bildning.....	5.
Näringar.....	6.
Åkerbruk.....	6.
Trädgårdsväxter.....	7.
Sädesproductionen.....	7.
Boskapsskötseln.....	8.
Skogar.....	8.
Bergsrörelsen.....	9.
Fabriquer.....	11.
Bi-Näringar.....	11.
Handel.....	13.
Politisk Författning.....	14.
Kammarwerk.....	14.
Hemmansklyfningen.....	14.
Wattenwerksrättighet.....	14.
Stats-bidragen.....	14.
Skjuts- och Inqwarterings-beswären.....	15.
Clericiets aflöning.....	16.
Skjutsningen.....	16.
Wäg-underhållningen.....	17.
Diverse onera och Allmänna Beswär.....	17.
Politie.....	17.

Hälsowården.....	18.
Fattigförsörjningsanstalter.....	18.
Wenersborg.....	19.
Borås.....	20.
Ulricåhamns Stad.....	21.
Alingsås Stad.....	21.
Åmåls stad.....	22.

Tabellbilaga

Tabell för Landet inom Elfsborgs Län
Tabell för Städerna inom Elfsborgs Län

Berättelse

om Elfsborgs Låns tillstånd år 1822.

Lånets allmänna Bestäffhet:

Elfsbo och Wedbo Härad, som å Dahls Land gränsa intill Wermeland, Norrige och Bohus Län, bestå af höga och skogrika bergsträckor, som mellan sig bilda större och mindre dalar, hwilka, i afsiende på jordmonen, äro af ganska skiljaktig bestäffhet. Största delen af detta Land utgöres af sandjord, på några ställen blandad med lera, och är i allmänhet mindre bördig; men i synnerhet emot Norriska gränsen är jordmonen swag och föga fruktbar. Wahlbo Härad, som å Västra sidan stöter till Bohus Län är äfvenså bergigt, som förstnämde Härad; hwaremot öfriga delen af Dahls Land, utgörande Nordahls och Sundahls Härad, har en jemn och slät belägenhet, widlyftiga Åkerfält samt god och bördig jordmon, till det måsta bestående af lermylla. Sjön Wenern begränsar Dahls Land å ena sidan i hela dess sträckning från Wermelands gräns ända till Wenersborgs Stad; och utom dess finnas många andra större och mindre Sjöar, bland hwilka Stora Lée utmed Norriska gränsen i synnerhet förtjenar att anmärkas. I Westergöthland är den landsträcka, som omgifwer Götha Elf,

både wacker och fruktbar. Kådande jordmonen är här ömsom lera och svartmylla; men ju längre man närmar sig Lanets gränser mot Halland och Småland, destomera finner man bördigheten af taga. — Jorden i dessa trakter består allmänligen af sand och swag mylla, som gifwer mindre lönande affästning; och wisa Dr- ter, såsom Wedens, Bollebygds, Å:s och Rinds Hårader, jemte nå- gon del af Mark, äro äfwen bergiga samt uppfyllda med Sibar, Mosar och Kårr.

På åtskilliga ställen hafwa enskilda Jordbrukare med god fram- gång verkställt odlingar af Mosar och Kårr, i förening med af- tappning samt redbning af oländig mark; men såsom ett företag af widsträcktare omfattning och mera wäsendtlig nytta för det all- männa, bör i synnerhet anmärkas, en för lidet år påbörjad uttapp- ning af den så kallade Tygjesjön i Tydje Socken och Löfbo Hård, hwilket företag, ehuru ännu icke fullbordadt, fortsättes under led- ning af Öfwerste-Lieutenanten och Riddaren C. Morlin, samt synes löfwa en ganska stor winst för de Hemman, hwilkas ågor omgifwa berörde Sjö och genom dess betydliga sänkning komma att befri- as från den årliga öfwerswämning, som förut hindrat deras odling.

I n w å n a r e :

F o l k m å n g d e n utgjorde år 1817 i hela Lanet, enligt sista Mantals-Rängderne:

Skattskrifne Mantån	.	.	42,162.
Dito Qwinkån	.	.	44,576.
			86,738.
Mantalsfrie Mantån	.	.	33,433.
Dito Qwinkån	.	.	35,540.
			68,973.

Summa 155,711.

Swaremot antalet uppgått år 1821 till:

Skattskrifne Manfön	.	.	42,244.
Dito Qwinkön	.	.	44,253.
			<u>86,497.</u>
Mantalsfrie Manfön	.	.	35,959.
Dito Qwinkön	.	.	38,547.
			<u>74,506.</u>
			<u>Summa 161,003.</u>

Folkmängden är sålunda i tilltagande, hwartill orsaken torde igensinnas uti Hemmanens klyfning i mindre delar och en allmänare odlingsflit, jemte Vaccinationens framgång och en större omsänka för härjande farfjeters hämmande.

Folkets bildning fortgår under des lärars inseende och ledning: — Der den är wärdad, saknas icke förstånd och hjälpsel för ordning, äfwen hos Allmogen. — Sedligheten röjer sig olika på olika ställen, i den man smak för starka drycker mer och mindre inrotat sig; och ehuru det synes, som närbelägenheten till Städer närde denna smak genom lättbeten för Allmogen att under des ofta förnyade resor till sådana ställen åtkomma bränwin, kan likwäl någon bestånd skilnad, i anseende till Orterne, icke antagas.

Uti Häraderna omkring Borås och Alricåhamn råder mycken flit och idoghet, påkallad af det swagare jordbruket, som ej gifwer tillräckelig näring åt Inwånarne. Wålmågan är ock i dessa trakter måst allmän, ehuru Länets öfrige delar icke sakna tillräcklig utkomst, hwars förwårswande å de mindre fruktbara trakter af Dahls Land underlättas genom folkets wana wid ett högst sparsamt och tarfligt lefnadsfätt samt tillfälle att genom skogseffecters affalu till en del fylla bristerne i Åkerjordens afkastning.

Under den tid, då Gårdfariefhandel utan undantag fick utöfwas i de bertill berättigade Häraderna af hwar och en, som för Hem-

mansbruk kunde låta skattskrifwa sig, förmärktes stundom brist på Arbetsdrängar i de Orter, der nämnde handel wanligen idkas; äfwen som tillräckligt antal tjenstfolk af Qwinnokönet i senare åren saknats uti Marks Hérads, efter det bomulls-wäfwaden der kommit i bruk, emedan många ansett sig erhålla en rikare och mindre mödosamt förwärfwad förtjenst genom denna handaflöjd, för egen räkning utöfwad, än medelst antagande af tjenst hos andra; men hwad Mankönet angår, torde bristen numera upphöra, sedan Kongl. Maj:t genom Dess Mådiga Kungörelse af den 5:te sfilledne Juni stadgat, att Gärdfariehandels-pasß icke få utdelas till andra af Allmogen, än sådana, som redan fyllt Tjugutwå års ålder. Tjenstfolkets löner utgöra öfwerhufwud för Drängar från och med Trettion Riksdaler 16 sk. till och med Trettio tre Riksdaler 16 sk. samt för Pigor från och med Fem R:dr 16 sk. till och med Åtta Riksdaler Banco, utom diverse klädespersedlar; — dagspenning för Jordbruksarbetare, på hwilka tillgång i allmänhet icke saknas, är 12, 16 a 20 sk., efter årstiden och arbetets beskaffenhet.

Udringar:

Åkerbruket är öfwerallt i sigande. På Dahls Land och norra delen af Westergötland har wid större Egendomar samt hos de fläste Ståndspersoner wärebbruk blifwit antagit; och Allmogen i dessa Orter synes benägen att följa detta efterdöme, så att ombyte af foderwårter och säd nu på åtskillige ställen äfwen af den lägre Jordbrukare-Clasen begagnas. — I allmänhet trädes här en fjerdedel eller femtedel af öppna Åkerjorden och det öfriga besås med en del hwete, 12 delar Höst- eller så kallad Varsmåsföråg, 11 delar Korn, 108 delar Hafre, 12 delar blandsåd af Korn och Hafre, 4 delar Ärtor och 12 delar Potatoes. — Deremot fortfara inwånarne i södra trakterne af Länets ännu att nyttja det der af ålder brukliga Ensåde, med undantag af några få Ståndspersoner, som tråda sin jord, då tre fjerdedelar deraf besås, en fjerdedel med Varsmåsföråg och hälften med Korn, Hafre och Potatoes. — Orsaken till det allmänna antagna Ensådet, bestående wanligen af en

fjerdedel Varråg och Korn samt tre fjerdedelar Hafre och Potatoes, måste sökas dels i jordens inskränkta rymd och dels i dess magra beskaffenhet, som gör den mindre fruktbar för annat, än swagare sådesslag. —

Trädgårdswäxter finnas i betydighet endast wid större Egendomar; och Lin odlas icke eller utöfver husbehof, utom i Marks Härad, der skörden af sådant såde utgör ett huswudsakligt ämne, till beredande af folkets wälstånd. Hampa nyttjas ganska ringa; men Humle har från längre tid tillbaka i ymnighet blifwit odlad i Dahlstogs Socken af Nordahls Härad, der den ännu gifwer en lönande afkastning och afyttras inom angränsande Ort, hwarest Humleplanteringen, likasom i öfrige delar af Länet, icke särdeles brukas. Rummin växer wild på Ångarne i åfästige trakter och skördas å Dahls Land på flere ställen till husbehof och afyttring.

Sådesproductionen ökas årligen genom tillwärlande odlingar och ett förbättrade brutningsfätt samt är i de feminanta delarne af Länet, till den grad mer, än tillräcklig för Ortens behof, att omkring en sjettedel af spanmålsförden kan anses gå till afsalu. — I de magra trakterne af Westergöthland är åter sådes-tillgången, i anseende till folkmängden, icke swarande emot behofwet; men denna brist fyller lätt genom tillförfel från Skaraborgs Län, i förening med en ymnigare skörd af Potatoes, som nu mera i stor myckenhet odlas. — Den inom Sverige i senare tider mycket begagnade Engelska method att genom slåbackning af taga och förbränna gråstorfwan, och derefter i askan utså Säden, har äfwen mycket inom Länet blifwit använd. Detta odlingsfätt, då det begagnas med omtänka, så att jorden icke utmagras genom flera skördar, innan den igenlägges, och hwarem upplysningar äro allmänt meddelade, bidrager i högst betydlig mon till jordbrukets utwidgande och Nybyggens anläggning å oländig mark, emedan den medelösa arbetsfåten härwid ensam förmår bereda Odlaren en ymnig skörd, som rikeligen ersätter dess möda.

Någre ovanliga förbättrade metoder och redskap för jordens häfd äro wäl icke ännu antagne; men den egentliga Jordbruksredskapen, Plogen och Harfwen bringar dock i allmänhet af hwar och ens omtänka i det sticck, att ändamålet, jordens redning, wid des begagnande uppfylles. Åkerbruket, allt mer och mer oberoende af äldre wanor och fördomar, räknar sin tillwärt från en senare tid, och fertgår på ett sätt, som för framtiden lofwar mycken fullkomlighet. Då man undantager tröskmachiner, sem wid större Egendomar mera allmänt begagnas, finnas icke några mechaniska inrättningar till arbetskräfters besparande ännu wara i bruk; men i Wellebyggs Härad har en kunnig Landbrukare anlagt och nyligen fullbordat ett wattenwerk, som med ett hjul drifwer en Trösk-, en Hackelsefärings- och en Linbräkningsmachin. Om denna sistnämnda lyckas, synes den, såsom mindre kostsam och äfwen för handkraft användbar, kunna medföra mycken fördel i en Ort, der Linodlingen idkas, emedan Linet ej behöfwer rötas och således bör blifwa hwitare och starkare.

Wofkapsförföreln, utgör en hufwudsaklig del af Landets näring. Å Dahls Land och äfwen å de fleste ställen af Westergöthland är fodertillgången, ehuru icke allestädes fullt swarande emot öppna åkerjorden, likwål oftast tillräcklig för behofwet; och i allmänhet gifwer Ladugårdsaffästningen för Allmogen en lönande inkomst. Brånwinsbränningen, wid hwars utöfwande Potatoesförden mycket begagnas, utgör ett betydligt stöd wid Kreaturens utfordring. — Bete smärkerne äro mer och mindre goda, i mån af jordmonens beskaffenhet, men å Slättbyggderne i allmänhet icke tillräckliga för att belä Sommaren öfwer lemna godt bete. Stallfödring brukas endast under vintermånaderne samt höst och wår. — Kreaturen äro af liten, men god race, hwars widare förädling synes ankomma på ängsculturens tillwärt. Wid Ladugårdsförföreln saknas icke erforderlig drift och omtänka.

Skogar finnas af stor widd och betydighet, serdeles å Dahls Land

Land samt i Wedens, Bollebyggs och Kinds Hårader af Wester-göthland. Dessa äro till största delen enskilda och begagnas dels i samsällighet, dels storstiftade och äfwen på några ställen enskiftade. Kronans Skogar, som äro 3:ne Kronoparkar samt Femton Allmänningar, stå under uppsigt af tillförordnade Jägeri- och Skogs-betjente och användas i mon af tillgången, till understöd för Skog-löse Hemman, efter behörige utsyningar. Då behofwet så fordrar, fridlysas dessa Kronans skogar på längre och kortare tider, till beredande af deras återväxt; — men oaktadt alla möjliga åtgär-der för en noggran bewakning widtagas, kunna föröfande åverk-ningar likwäl icke förekommas, i anseende till Skogs- och Jägeri-betjeningens otillräcklighet för ändamålet. I allmänhet är hus-hållningen med enskildas skogar alldeles icke sparsam. — Ett omätt-ligt swedjande och mindre noggranhet wid förefallande hyggen bi- draga synnerligast till deras förminskning, jemte en inrotad wana att håldre nedhugga det friska wäxande trädet, än till brånse an-wända det nedfallna. Skogsröjning är ganska sällsynt. Bränn- torf är på de flesta trakter i Lännet att tillgå, ehuru den icke mycket begagnas, utom i Gåseneds och Rullings Hårader, der nöden twin- gat till ett mera allmänt användande af detta nyttiga skogsbespa- ringsämne.

Husen uppföras här i Orten wanligen af träd, men bygg- nadsfattet har i senare tider så wida wunnit förbättring, att äf- wen Allmogen nu inrättar sina hus mera höga och rymliga, än fordom, fastän någon regelmässig byggnadskonst egenteligen icke iakttages. Stångseln verkställles också i allmänhet på skogens bekostnad; dock har bruket af stenmurar de sista åren mycket till- tagit.

Bergsrörelsen består i Stångjerns- och Manufactur- smiden. Af dessa, hwilkas hela antal finnes i sammandrag upp- tagit uti bifogade Tabell, äro en Stålugn, nio Stångjernshamrar, fyratiotre Knip, och Spikhamrar, fem Ämnesshamrar, en Plåt-

hammare och en Slåtthammare å Dahls Land, samt 2:ne Stålgagnar, ett Manufacturwerk, aderton Knip- och Spilhamrar, 2:ne Smneshamrar och en Räckhammare, jemte 2:ne Kopparhamrar i Westergöthland. Utom detta är, då en ostadig winter förswarat anskaffandet af tillräckeligt Kol wid en del Bruk, hafwa i senare tiden Brukshandteringen blifwit drifwen med mycken framgång och en icke obetydlig winst för deras ägare, i synnerhet på Dahls Land, der närbelägenheten till sjön Wenern för de fleste betydligt lättar så wäl tillförseel af Tackjern från Bergslagen uti Wermeland, som ock tillwerkningarnes afsättning på Götteborg. I Westergöthland måste deremot alla transporter ske landwägen och Bruksrörelsen är således i den Orten wida mindre lönande. På stogar för ofwännämnde Bruk är i allmänhet icke någon brist; och Allmogens förtienst genom kolning och förslor för Brukens räknning, medwirket hufwudsakeligen till dess bergning i Skogsbygden; Afwensom Bruken i sin mån bidraga till Spannemåls-afsättningen.

På Dahls Land hafwa funnits 2:ne Silfwergrufwor, en i Lökbo och en i Nordahls Härad, samt en Koppargrufwa i Wählbo Härad, hwilka alla från längre tid tillbaka warit ödelagde; — och i ett berg uti Marks Härad skall äfwen Silfweralm wid fordom anställd undersökning blifwit upptäckt; men något säkert resultat af en sådan undersökning är icke kändt. Troligen har man ansett aningen malmen icke gifwande eller ock den i berörde Ort warande ringare stogsällsång hinderlig för en Grufwas anläggande.

På olika tider hafwa ättillige försök warit gjorde till upparbetande af Jernmalmsfjef, hwaraf en mängd wisa sig i bergen på Dahls Land. Dessa försök hafwa likwäl afupit utan framgång, emedan inkomsten icke swarat emot kostnaden; men i senare åren har Öfwer-Gålt-Läkaren och Riddaren Kementer ånyo börjat ett lika arbete uti 3:ne dels förut ödelagde och dels ånyo upptagne Grufwor i Lökbo Härad. Den eua af dem är redan upparbe-

tab till omkring trettio famnars djup, utan att någon lösnande ersättning ännu vunnits, hvilket härrör deraf, att malmen döles under allt för stor myckenhet af odugliga stenarter.

Uti Wedbo Härad erkännes såmre Delgsten, hvaraf till affalu försärdigas Milstolar och Wägwisare, jemte Gryter och andra kärl; och ett annat dylikt Stenbrott, ehuru icke begagnadt, finnes i Wahlbo Härad. Skiffer, som nyttjas till takläggning, finnes inom Nordahls Härad, hwarest äfwen Almogen, med icke ringa förtjenst, upphugger och afvettrar Qwarnstenar af en dertill tjenlig stenart, som är att tillgå på flere ställen i bergen; hwarjemte Kalkstensbrott på ett och annat ställe begagnas.

Fabriquer å Landet äro endast twenne Bomullsspinnerier i Wådtele och Glundre Härad. Dessa drifwas med mycken omsorg och syfvelsätta dagligen ett stort antal Arbetare, hwartid barn med fördel användas; men svårigheten att af tillverkningarne undersälja priset å det från England inkommande Bomullsgarn, i förening med en tryckande penningebrist, hindrar ganska mycket nämnde Fabrikers tillväxt och förkofran. — I Kinds Härad finnes ett Glasbruk och i Åhs samt Marks Härad äro 2:ne Pappersbruk, som hafwa temligen god affättning, utan att likwäl något egentligt inflytande på Åkerbruket eller andra Naringar deraf kan beräknas. En Terpentins- och Rimröks-Fabrique är nedlagd wid Wiskafors i Mark; hwarjemte Ågaren af Ruskhället Bosgården i samma Härad wunnit rättighet till anläggande af ett Oljeslageri, fastän denna rättighet ännu icke blifwit begagnad. En sådan inrättning här i Länet finnes äfwen i Lössbo Härad på Dahl, der den drifwes med fördel. Några flera verk och inrättningar äro icke att omnämna, utom de i Tabellen antecknade Teggelbruk, Wadmalsstammar och Qwarnar, jemte några Läder-Garfwerier, ett mindre Färgeri, ett Kritpikbruk och en Kafelugns-Fabrique af ringa betydhet.

Wi-Naringar, hafwa i Bergstrakterne af Ålber warit

Kolning, Sågning samt bränning af Tjåra och Beck, såsom enligt med Ortens läge och natur-tillgångar. Å Wenern idkas en betydlig segelfart med Jern- och Trådwaru-transporter från Wermland och Dahls Land till Göttheborg och återfragt af dessa Orters Stadsmanna-behofwer. Stora See och öfrige mindre Insjöar, sammanbundne genom större och mindre strömdrag, begagnas till flottning af Zimmer och andra Trådwaror, hwilka dels förnytras till Uddewalla och Norrige, dels öfwer Wenern vidare afgå till Göttheborg och de i Göttha Elf anlagde Sågwerk. Fiske idkas mera betydligt och åfwen till affalu i Wenern och Göttha Elf. — I mindre Sjöar och större Wattendrag gagnas det till husbehof af strändernes Inwånare. I de mindre fruktbara Orterne förwårwar Allmogen genom förflor någon, ehuru ringa, behållen förtjenst. På fem ferskilda ställen i Rinds och Redwågs Hårader kokas Pottaska, som med någorlunda winst afyttras i Göttheborg. Salt peter-tillverkningen har i senare åren ganska mycket tilltagit, sedan nyttan deraf mera allmänt blifwit känd; men ännu har denna näringsgren likwål icke hunnit nog fullkomlighet. — Af Ahle och Bjerke Håraders Allmoge idkas nästan allmänt Timmermans- och Murmåstarehandtverket, till utöfwande hwaraf, denna Orts Inwånare sommartiden företaga ganska widsträckt utwandringar. I södra delen af Westergöthland tillwerkas åter Allmogen å några ställen allehanda groffsmiden, jemte Korgar och åtskillige trådwaror, hwilka dels genom Gårdfari-Handlande och dels i Marknader försäljas. — De hufwudsakligaste handaslöjderder i Orten bestå likwål uti wåfnader, till försärdigande hwaraf Marks Hårads Allmoge i synnerhet wisat mycken flidighet. — Fordom inkränkte sig denna handtering till blott Linnewåfnader, hwarpå afgången då war ganska stor; men nu mera wåfwas också Bomullstyger dels för betalning och dels till affalu. I anseende till minskad affättning af sådane wåfnader, synes likwål tillverkningen deraf wara i aftagande; och det torde således wara att förmoda, det förädlingen af Linet, som utgör Landets egen product, småningom skall återtaga sitt företräde, hwarigenom folket sättas i större oberoende af främmande tillhjälp, enär en skad omtänka

för warans godhet snart lårer förmå att göra Vinnerwäfnaden lika begärlig, som den tillförene varit.

Handel drifwes med Spannemål, Kreatur, Ladugårdsalster och Skogs-effecter, som affättas i angränsande Städer och å Marknader. — Tillräckelige wägar för detta behof äro redan i Orten anlagde; och den, på Kongl. Maj:ts Nådiga Befallning, nyligen inrättade, genom en del af Wedbo Härad till Norrsta gränsen, har redan beredt och skall otwifwelagtigt i framtiden bereda stor fördel genom en lättad communication med Norrige. Skogs-effecter transporteras äfwen sjöledes från Dahls Land och afyttras dels i Westergöthland och dels i Götteborg. Författningarne om en friare handel med trädwaror bidraga ganska mycket till denna rörelses liflighet.

Ehuru sju Häradar i Westergöthland erhåtit rättighet till Gårdfarihandel, är det likwål endast Kind, Redwäg och Ås, hwilkas Inwånare i allmänhet begagna en sådan rättighet. Dessa Gårdfari-Handlandes antal utgör wanligen något öfwer Sexhundrade och utöfningen af deras handelsfrihet bidrager hufwudsakligen till folkets wälstånd genom det tillfälle, den lemnar till förnyttning af Ortens tillverkningar. Ett swagt och inifrånkt jordbruk gör äfwen denna widsträcktare näringsrättighet oundärlig för Ortens bestånd, utan att föranleda till något äfidosättande af Landtmannens egentliga göromål, hwilka här icke desto mindre skötas med all den drift, som Landets låge och beskaffenhet möjligen kunna medgifwa. — Den i Kongl. Maj:ts Nådiga Rungörelse af den 5:te siffledne Juni lemnade tillåtelse för Åsmogen, att idka Gårdfarihandel på Norrige, har så nyligen tagit sin början, att några egentliga verkningar deraf ännu icke kunnat wisa sig; men otwifwelaktigt är det dock, att denna frihet skall göra Handelen ännu mera liflig och i samma mån öka affättningen af Landets producter.

Politiskt Författning:

Kammarverk: I senare tider hafwa inga Hemman här i Lånet förfallit i ödesmål, hwaremot tvenne Ödeshemman blifwit ånyo Skattlagde; åfvensom åtta Nybyggen de sista fem åren undergått Skattläggning; hwarförutan Kronans inkomster ökas genom räntor, som, till följd af Kongl. Kammar-Collegii Bref den 16 December 1818, åsättas Husbehofs-Örnarnar, deraf ett betydligt antal i Lånet finnas.

Hemmansflyfningen synes nästan årligen tilltaga, ferdeles å Slättbyggen, och har i ej ringa mon bidragit till Landbrukets förbättring samt en ökad production af Spannemål och Kreatursafwel. I de skogrika, bergiga och ojemna trakter af Lånet begagnas måst Storskiften, såsom lämplige för Ortens natur och låge; men der marken är mera jemn och slät hafwa Enskiften med lika mycken framgång, som fördel, blifwit verkställda, sedan Allmänheten småningom fått wänja sig wid och fattat förtroende för detta delningsfätt.

Wattenwerksrättighet till uppdamning hindrar på några få ställen eljest möjlige odlingar; men Wattenwerkens oumbärlighet uppråga oftast Jordbrukets förlust härutinnan.

Åf de i Lånet befindtelige Krono-Hemman tillhöra Fyra och ett fjerdedels Mantal omedelbarligen Kongl. Maj:t och Kronan: Ett halft Mantal Säteri, Ett och ett fjerdedels Mantal Frälse, Nio Lägenheter och Sex Örnarnar åro anslagne till allmänna Bolog; och Tjugutwå och ett sextondels Mantal Frälse samt Tre Örnarnar disponeras till understödd för fromma Stiftelser.

Stats-Bidragen åro egentligen icke till hinder i något yrke genom den tyngd, de directe medföra; men de verka oförberaktigt på näringsarne, i den mon de åro beräknade på Näringsidkarens omtänka att förbättra sin handtering.

För den egentliga Landtbrukaren äro de Statsbidrag minst betungande, som få utgöras i persedlar och med arbete. — Uti de Soeknar af Wedbo Härad, som äro belägna närmast Norrsta gränsen, utgå Skatterne med större swårighet, än annorstädes, emedan affättning för Inwånarne på deras waror saknas, i anseende till affägsenhet från Städer, dit de hafwa långa och beswårliga wägar.

Skjuts- och Inqwarteringsbeswären stå här i ett jemförligt förhållande till andra Orter; och den skiljaktighet, som uppkommer af belägenheten, afhjelpes, så widt möjligt är, genom de utwägar, 1791 års Kongl. Tågordning medgifwer.

Uti hit hörande Tabell äro Hemman, Werk och Pagenheter upptagne efter Jordboken; utlåde affkastning och underhållne Kreatur beräknade till medeltalet af kände förhållanden i särskilde Orter; uppskattadt wärde, Bewillning och ständige Räkter anförde efter Krono-Uppbördshandlingar och förwandlingarne utsatte, enligt bilagda uträkning af fem års Marktegångspriser. —

I afseende på Knekte-underhållet, är följande beräkning följd, nemligen:

För en Soldat wid Elfsborgs och Westgötha Dahls Kongl. Regimenten:

1:o Soldattorpets affkastning	.	.	R:dr 13. 16. —
2:o Abbyggnadens underhåll	.	.	" 5. 16. —
3:o Diverse förslor och brukningshjelp	.	.	" 5. 16. —
4:o Beklädnadsbidrag	.	.	" 4. 32. —
5:o Mötes-Pasevolanceafgift	.	.	" 2. — —
6:o Ärlig Lön	.	.	" 4. — —
7:o Lega, fördelad på Femton års tjenstetid	.	.	" 2. — —

Summa R:dr B:co 42. 16 ft.

För en Soldat wid Westgötha Kongl. Regemente, reduceradt från Cavalleri, likasom förestående, endast med tillägg af En R:dr 24 ff. för Troß-Passevolancen, emedan Augments-räntan i allmänhet kan anses swara emot Håst-Bacanceafgiften.

För hwarje af de i Lånet warande indelte Wåtsmän, 27 till antalet:

1:o Lön och Boställe	R:dr 20. 21. 4.
2:o Uppfordrings- och Händräknings-Perseklar, för delade på 3:ne år	" 7. 24. —
3:o Tre års Perseklar 16 R:dr 16 ff., hwaraf en tredjedel gör	" 5. 21. 4.
<hr/>	
Summa R:dr B:co 53. 18. 2.	

Clericiets aflöning, upptagen efter inkomne underrättelser, jemförde med Förfatningar och gällande Contracter, har befunnits öfverhufwud utgöra på helt Hemman till Pastor Fjorton R:dr 40 ff., till Communnistrar och Församlings-Adjuncter. Fem R:dr 10 ff. samt till Kyrkobetjening En R:dr 10 ff. eller tillsammans Tjugu-En R:dr 12 ff. Banco. — Fattigwården är beräknad, efter medeltal af åtskillige olika afgifter, till Fyra R:dr 8 ff. på helt Mantal.

Skjutningen bestrides med fyra Håstar af hwarje derifrån icke befriadt Hemman; men då Reserve- och Fångskjuts, som här i Lånet utgöres, kan anses ersatt med den betalning, som derföre erhålles, har endast Kronskjutsen blifwit såsom onus upptagen till fyra resor årligen på hwarje skjutskyldigt Hemman, hwarwid förspilning af Ett och ett halft Dagswerke på hwardera resan är uppskattad, utöfwer de skjutspenningar, som erhållas, till en R:dr eller tillhoppa å Hemmanet till Sex R:dr Banco.

För

För Wäg, underhållningen fordras ärligen från och med tyra till och med sexton Ökedagsverken, i förhållande till localen; och efter beräkning af En R:dr 12 ff. för hvarje Dagsverke, med tillägg af brobyggnadskostnaden, som blifwit ansedd till högst Tre R:dr på hemmanet, uppgår detta enus till ett medeltal af Fjorton R:dr. — Ökedagsverket är här upptagit efter Markvegängen, men kan egentligen icke anses som ett Hemmanet åliggande Con- tant bidrag, då det utgår in natura, utan serdeles förlust eller skada för Hemmansägaren.

Diverse onera och Allmänna Besvär på ett helt Mantal:

Kyrkobyggnad.	.	.	R:dr 1. 44. —
Prästgårdsbyggnad	.	.	" 2. 4. —
Lingshusbyggnad	.	.	" 1. 18. —
Inqvartering	.	.	" — 28. —
Skallgång och Jagtredskap	.	.	" 1. 6. —
Lings-Gästning	.	.	" — 18. —
Häradstjenares aflöning	.	.	" — 18. —
Cur. och Arbetshusmedel	.	.	" — 40. —

Summa R:dr B:co 8. 32. —

Politie: För sedlighetens widmakthållande äro Ordnings- och Sermän tillsatte i Socknarne; och Kyrko-Råden äro desutom verksamme att genom dem tillhörande åtgärder hämma Lasterne, serdeles hos Ungdomen. Allmänna ordningen handhafwes för öfrigt af Krono-Bejtjeningen, med den olika framgång, som beror af dessa Tjenstemäns mer och mindre sjelfständighet genom Ön- willkor och personliga egenskaper.

Skolor med verkliga Lärare finnas en wid Upperuds Bruk i Skälleruds Socken af Nordabls Härad, en i Sättila Socken af

Marcks Hårad, den senare med en fond af flere dit anslagne Heman och fördelad i 2:ne Classer, af hwilka i den första Läraren är Prest och får närwarande får råfna dubbla tjenstår, samt en i Orby Socken af sistnämnda Hårad, hwilken nyligen kommit i stånd, att inrättas till Wäxelundervisning. För öfrigt emottaga Allmogens barn undervisning i Salighetsläran af sine Föräldrar eller andre kunnigare Personer i Orterne, under Presterskapets in-seende; men undervisningswerk för nyttiga Slöjder saknas alldeles.

I Lunds Socken af Flundre Hårad är från längre tid tillhålla inrättadt Barnhus, der ett icke obetydligt antal medelöf-sa baru njuta wård och uppfostran.

Till Hälso wården höra dels allmänna Curhusinrättningarne, en i Wenersborg för Dahls Land, jemte Wåne, Flundre, Djerke, Uble och Wådtle Hårader samt en i Borås för återstående delen af Länet, dels Länsstyrelsens omsorg att wid nödige tillfällen meddela råd och biträde genom Provincial-Läkarna.

Fattigförsejningsanstalter äro öfwerallt widtagne, så att tiggeri på intet ställe äger rum. — Sättet för de fatt ges underhåll är likwål skiljaktigt, efter olika öfwerenskom-melser inom församlingarne.

I afseende på ordningen wid Gästgifwerierne äro erforderlige föreskrifter gifne och kungjorde, i öfwerensstämmelse med gällande författningar. Till odjurs utdbande anställas Skallgångar, då behofwet det kräfwer; öfwenksom ludring och andra medel för detta ändamål begagnas. I vissa Orter hafwa öfwerenskom-melser blifwit afslutade och faststälde, dels till inrättande af Skalllag med så kallade Skall-Fogdar för ordningens bibehållande och dels till utsättande af serffilda behringar för odjurs hållande af olika slag.

De i detta Län belägne Städer äro Wenersborg, Borås, Alficåhamn, Alingsås och Amål.

Wenersborg har en folkmängd af Ett Tusende Witahundra Tjuguen personer. Den hufvudnäring, hwarpå denna Stad egentligen grundar sitt bebånd, är dels handel med hwarje handa Köpmannawaror och dels Sjöfart, men i synnerhet Commissionshandel med Jern- och Trädwaror för Wärmelands Inwånare på Göttheborg. Stadens belägenhet wid Wiener:s utlopp i Göttha Elf bereder en lätt och förmonlig communication med alla de Orter i Riket, till hwilka Inwånarnes handel och rörelse hittills varit utsträckt; och sedan Göttha Canal nu i år blifwit öppnad uti Westergötthland, torde till äfventyrs Sjöfarten för Wenersborg ännu mera kunna utwidgas. — Handeln, som förre och serdeles under krigstiderna här war ganska betydlig och lönande, har likwäl i senare åren något aftagit, hwilket härrört af den allmänt öfverklagade penningebristen, som minskat affättningen af Köpmannawaror, i samma mån, den tvingat Ortens Inwånare att inskränka sina behof till det nödwändigaste. Några Fabriquer äro ej anlagde; och handtwerksrörelsen är icke eller af någon serdeles betydighet.

Staden äger en ganska rik tillförsel af Landtmannawaror från Westergötthland, men förnämligast från södra delen af Dahls Land, så att torgprisen äro högst lindriga; och då denna Stad, såsom affättningssort, följaktligen icke swarar emot det större förråd af öfverstkottproducter, som från Landet äro att afyttra, kan den förre icke eller anses hafwa något egentligt inslytande på det senares kultur och näringar, helst Stadens egen jord hel och hållen användes till framalstrande af Spannemål och sådane nödwändighetsarticular, som eljest från Landet skulle uppköpas.

I Wenersborg finnes en Trivial-Schola, fördelad i 3:ne Classer; hwarförutan en Wäxelunderwisingsschola nyligen blifwit

inrättad, för hvilken ett särskildt Lärarhus nästa år kommer att uppföras, med anställt äfwen för Gymnastique.

Sjukvården besrides af Stads-Läkare och Stads-Chirurg, som af Staden aflönas; hvarjemte Provincial- och Lazarett-Läkare, som här hafwa sina Stationer, särskildt kunna anlitas.

För fattigförbörningen är en Committé i Staden organiserad. De fattige underhållas genom månatliga afgifter och njuta till en del fria bopingsrum på Staden:s befohnad.

I Borås är Inwånarnes antal Twåtusende Twåhundrade Trettiofem. Deras hufwudnåring har ända från Stadens anläggning varit och är ännu Res- och Gårdfarihandel, som af Borgerskapet idkas å alla Orter inom riket och till någon del äfwen i Norrige; hwaremot Minut- och Bodhandeln, i anseende till Stadens låge nära Gøtheborg, ej är serdeles lönande. Nåringar och Konstlit äro dels genom en nyligen anlagd Klådes-Fabrique och dels genom huswåfnader för egne behof samt till affalu ganska mycket i tilltagande och skola säkerligen ännu widare fortskrida, så länge affåtningen befordras genom naturen af Stadens handelsrörelse. För sina öfwerflödiga Spannemålsstillgångar hafwa Skaraborgs Låns Jordbrukare en säker afyttringsort i Borås Stad, der dels Inwånarne sjelfwe och dels angrånsande Allmoge uppköpa alla de Sådesförråder, som wissa tider af året nästan dagligen utfråsa. Det inflytande, Staden åger på culturen i en del af Skaraborgs Lån, är således ögonstänligt, äfwen som att en minskad rörelse inom denna Stad skulle hafwa ganska menliga följder för det Land, som här påräknar affåtning för sina öfwerflötsprodukter. Stadens egen jord är i sin natur mager och stenbunden samt användes endast till Gråswårter, Spannemålsproduction och någon Vinodling, jemte Jordfrukter.

Allmänna Skolorättningen, till hwars bestånd Staden i sin mor bidrager, är i mindre god författning och tar swar således förbättring; men på Stadens enskilda befohnad har en Wåxelunder-

wisnings-Skola wid Fattigförsörjningen blifwit anställd. Denna senare år för öfrigt wäl wårdad till förmon för de behöfwande hwilka dels hafwa sitt underhåll å sjelfwa Fattighuset, dels åtnjuta månatligt understöd i penningar. Provincial- och Lazarettens Läkare äro äfwen stationerade uti Borås, der Lön för en Stads-Läkare desutom är anslagen.

Ulricåhamns Stad, hwars folkmängd stiger till Ett Tusende Twåhundra Personer, idkar lika med Borås en widsträckt Gårdfarihandel, som utgör grunden för Stadens bestånd, emedan dess öfriga rörelse icke är af serdeles betydhet. Trenne Tobaks- och Snus-Fabriker äro inrättade; men dessa hafwa hittills icke blifwit med nog fördel begagnade; hwaremot en Nlle- och Linne-wåfnads Fabrique mera förmonligt drifwes; äfwen som en mängd goda wåfnader af Stadens Inwånare serstildt förfärdigas. Å ett på Stadens grund anlagdt Tegelbruk tillwerkas Tak- och Mursten för Staden och angriånade Landtbyggds behof.

Stadsjorden bestås hufwudsakeligen med såd, men användes jemwål till odling af Lin och Hampa, jemte en icke ringa Tobaksplantering; och öfwerfljutande behofwet af Spannemål fylles äfwen här genom tillförsel från Skaraborgs Län, med fördelaktig werkan på denna Orts stigande production.

Skolinrättningen är af sämre bestaffenhet och swarar icke emot ändamålet. Äfwen Fattigförsörjningen fordrar mycken förbättring, emedan de behöfwandes underhåll för närwarande betror till större delen af frivillige gåfwor. Hålsowården bestrides af en Stads-Läkare, i förening med Regements-Läkaren wid Elfsbergs Kongl. Regemente, som nu bor i Ulricåhamn.

Alingsås Stad har 974 inwånare, hwilkas hufwudnäring egentligen består i handel och handtwerksrörelse; men som båda dessa näringsgrenar i senare åren mycket lidit af den tryckande penningbristen, har Åkerbruket, hwilket här drifwes lika som på

Landet, i ej ringa mån måst anlitas till Stadens bestånd. De från längre tid tillbaka anlagde Klädes- och Strump-Fabriquer woro för mycket i aftagande; men nu mera hafwa flere anstalter blifwit gjorde för deras återupphjelpande, så att de snart nog torde komma i ett förbättradt skick. Staden saknar icke tillräckelig tillförsel af Landtmannawaror från angränsande Landsort, hwars afskättning i Allingsås likwål icke är betydlig.

Underwisingswerket har nyligen erhållit egenkap af lägre Trivial-Schola i 3:ne Classer, der Lärarne njuta Lön af Kongl. Maj:t och Kronan samt hustrum af Staden, hwarförutan en Wäxel-Underwisingsschola för Staden och Landsförsamlingen gemenamt är inrättad. En Stads-Läkare, som njuter årlig Lön af Stads-Capitan, bestriider hälsovården; och Fattigförbrinngen handhafwes med noggranhet af en särskild Comite, bestående af Magistraten och Stadens Ledamöter, jemte Kyrkoherden i Församlingen.

Åmåls Stad, som har en folkmäng af 1087 personer, delar med Wenersborg förmonen af ett godt läge wid en hamn i Wenern. Des hufwuduaring utgöres dels af Sjöfart till transporterande af närboende och andra Bruksägares effecter af jern- och trädworor, dels af minuthandel med Köpmannawaror, jemte Handwerkerier och förytttrande af deras tillverkningar; men penningbristen har i senare åren äfwen här werkat minskning i näringarnes drift och rörelse. Stadens jord nyttjas hufwudsakeligen till Åker och Äng; och föröfrigt är tillförflen af Landtmannawaror mer än tillräcklig för Stadens behof, till någon del från Wedbo och Löfbo Häradet i detta Län, men synnerligast från Nordmarks, Silbergs och Näs Häradet i Wermeland.

En allmän Schola af ringare beskaffenhet finnes med en Prästman till Lärare. — Sjukwården handhafwes af en i Staden bo-

ende Vårer; och Fattigförbrjningen bestrides genom sammanfötter
och är i tämligen god författning.

Wenersborg & Lands-Contoret den 21 Dec. 1822.

CARL FLACH.

N. C. Richert.

Tabell för Städerna inom Elfsborgs Län.

Städernes Namn.	Hus och Tomter.	Städerna tillhörig Jord.					Utsäde af										Medel-afkastning, sedan utsädet är afdragit.										Underhållne kreatur.										Upfattadt värde.					Stats-Bidrag.																	
		öfler.	slug.	Stug och Betesmark.	Summa Runnland.	Hemmanstäl.	Spelte.	Råg.	Korn.	Safra.	Månstål.	Störter.	Potatoes.	Smöte.	Råg.	Korn.	Safra.	Månstål.	Störter.	Potatoes.	Skäpar.	Djur.	Sot.	Ungbofskap.	Svin.	Ötter.	Summa.	Hus och Tomter.	Stads-Jord.	Summa.	Personer icke hörande till någon närligg. Borgertlig Rådning.	Borst, Manufakturier, Ambarnar, Fabrikker m. m.	Stads-Jord.	Summa.	Bismas-underhåll.	Elericiets Underhåll.			Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.	Sjätte- och Skattebidrag.													
																																				Passors.	Communisfrars.	Ryfsobetsning									Summa.	Diverse Dnere etc.	Summa	Summa	Summa	Summa	Summa	Summa	Summa				
Wenersborg	362	200	774	—	974	7	1	24	25	190	11	5	25	7	162	150	760	50	20	100	40	10	150	20	20	10	—	197,540	110,460	1,000	309,000	395	221	2	913	828	2359	475	250	183	350	783	500	1333	500	2000	7,950												
Borås	392	151	946	1393	2471	6	—	22	4	119	1	—	226	110	13	238	17	—	1808	73	—	124	4	—	96	—	318,248	48,500	8,266	375,014	689	105	18	3201	1135	5148	266	248	183	216	647	2000	1333	392	3060	13,446													
Alingsås	200	113	451	500	1064	5	3	15	5	60	11	—	250	12	75	15	120	30	—	2000	36	8	100	8	30	100	—	60,000	62,000	10,000	132,000	120	124	20	1100	40	1404	130	200	80	120	400	400	240	700	800	4,074												
Ulricehamn	75	64	410	1115	1529	5	1	6	4	30	31	—	50	5	30	16	90	90	2	300	30	6	60	10	20	60	—	71,205	44,625	3,000	118,230	154	96	11	2902	102	3265	150	390	166	166	722	50	300	400	1800	6,687												
Samt	130	150	524	385	5274	6	8	25	5	75	8	8	70	56	175	25	300	40	32	560	30	—	120	40	50	50	—	99,360	55,400	—	134,760	200	70	—	360	188	818	167	133	44	200	377	500	500	400	500	3,262												
Summa	1159	652	2634	3393	6626	29	13	92	43	474	66	13	621	80	558	219	1508	227	54	4768	209	24	614	82	120	316	—	746,353	300,985	22,266	1,069,604	1558	616	51	8476	2293	12,994	1788	1221	656	1052	2929	3450	3706	2392	8160	35,419												

Stockholm, trykt hos Samuel Rumstedt, 1823.